ר' עובדיה יוסף

י"ב תשרי תרפ"א 1920 – ג' חשון תשע"ד 2013

שו"ת יחוה דעת, חלק ג, ירושלים תש"מ, סימן ו

שאלה: בטבריה עילית הוקם בית כנסת חדש לתושבי השכונה, כל המתפללים הם יוצאי צפון אפריקה, ורוב הצבור דורש להתפלל בנוסח הספרדי המקובל עלינו מדור דור, אלא שקבוצת צעירים רוצים להתפלל בנוסח אחיד הנהוג בצה"ל, הקרוב לנוסח אשכנז, ורוב הצבור מתנגד לכך. נא להורות לנו הלכה למעשה בנידון זה. [...]

שו"ת יביע אומר, חלק ו, ירושלים תשל"ו, אורח חיים, סימן י

ב"ה ר"ח חשון וקראתם דרור לארץ לכל יושביה. תשל"א לפ"ק. לכבוד המורה הותיק ר' יוסף ג' הי"ו עפולה. שלום וברכה. אודות שאלתו בדבר מה שהונהג בבית הספר התיכון הדתי בעפולה להתפלל בסידור של אחינו האשכנזים החסידים שנקרא נוסח ספרד, למרות שלמעלה מתשעים אחוז של תלמידי ביה"ס הנה הנם מבני הספרדים ועדות המזרח, איזה דרך ישכון אור לפי ההלכה, האם אפשר להם להמשיך במנהג זה, שהוא הכנה לנוסח התפלה האחיד שהונהג בצה"ל וישיבות בני עקיבא, כפי שטוענים חלק מהמורים, או עליהם לשנות מנהגם זה, מכיון שלמעשה אין זה הנוסח המקובל של הספרדים, ועליהם איפוא להתפלל כמנהג אבותיהם בנוסח התפלה. יורנו ושכמ"ה. והנני מתכבד להשיב בס"ד. [...]

[...]

ומדי דברי זכור אזכור את אשר נשאלתי מכבר מאיש ירא שמים, ספרדי, שהיה רגיל לעבור לפני התיבה ולהיות שליח צבור בתוך י"ב חדש של אביו נ"ע, אלא שלפעמים היה מתפלל בבהכ"נ הסמוכה לביתו שמתפללים בה בנוסח אשכנז, ושאל אם רשאי להיות שם ש"צ בנוסח אשכנז או ספרד. [...]

שו"ת יחוה דעת, חלק ז, ירושלים תש"פ, סימן צה

שאלה. בחורי ישיבה ספרדים שלומדים בישיבה אשכנזית ועליהם להתפלל בישיבה בימים הנוראים, הם יצטרפו עם חבריהם יוצאי אשכנז להתפלל עמהם, או יתפללו במנין מיוחד כנוסח הספרדים? [...]

הרב פרופ' נחום אליעזר רבינוביץ

י' אייר תרפ"ח 1928 – י"ב אייר תש"פ 2020

שו"ת שיח נחום, מעלה אדומים תשס"ח, סימן פז – קביעת נוסח תפילה אחד בקהילה

שאלה: זוכר אני בגעגועים את ימי שבתנו בין כתלי הישיבה. בישיבתנו יכול כל אחד להתפלל כמנהג אבותיו גם כאשר הוא עבור לפני התיבה, ואף אם הנוסח של עדתו אינו הנוסח של רוב בני הישיבה. אף בימים נוראים נוהגים בישיבה להתפלל כולם יחד באופן שמביא לידי ביטוי גם את הנוסחים האשכנזיים וגם את נוסחי בני עדות המזרח. כך חשנו כולנו היטב את המשמעות של שבת אחים גם יחד וקיבוץ נידחי ישראל, כיון שכל אחד מביא עמו את הטוב ואת המבורך ומקרבם לציבור.

בעצה אחת עם המרא דאתרא ברצוננו להשפיע על מתפללי בית הכנסת שלנו ביישוב בו אני גר לעשות כן, ולפיכך אבקש לשלוח לי דברי חיזוק בעניין. [...]

תשובה: [...]

שו"ת שיח נחום, מעלה אדומים תשס"ח, סימן פח – האם אשה צריכה לקבל את מנהגי בעלה?

שאלה: האם אשה מעֵדה אחת הנשואה לגבר מעֵדה אחרת צריכה לנהוג בכל דבר כבעלה, בדינים ובמנהגים, בדינים – כגון הלכות נידה, ובמנהגים – כגון בנוסח התפילה?

תשובה: יש להיזהר מאוד לא לזלזל במנהגים, אפילו מנהגים של מה בכך, כי להרבה אנשים זהו הקשר היחידי שיש להם עם המסורת.

אבל בציבור של קיבוץ גלויות, וכל שכן באיש ואשתו, אם כל אחד יקפיד על המנהג שלו דווקא – אין לך גורם פירוד יותר מזה. נמצא שכל התועלת של המנהגים מתבטלת והנזק מרובה, כי המחלוקת הורסת כל חלקה טובה. לפיכך צריך לנהוג בחכמה יתֵרה להבטיח שלא יבואו לזלזל במנהג הקודם, ומצד שני להתאימו בצורה נוחה ומועילה לתנאים המשתנים.

בעניין המנהגים, יש להבחין בין המנהגים המיוסדים בהלכה או בפסיקה שונה בהלכה, לבין מנהגים שאין להם מקור ברור אלא שנהגו כך בקהילות שונות, משום סייג או משום דבר טוב וכיוצא בזה. ברור שגם מנהגים מן הסוג השני – אין לזלזל בהם, אולם לפענ"ד [=לפי עניות דעתי] במנהגים מסוג זה, שהם עניינם של האשה בלבד, כגון נוסח התפילה – אין לבעל לכפות עליה לשנות את מנהגה, שהרי מעיקר הדין יוצאים ידי חובה בכל הנוסחים וההבדלים ביניהם אינם מעכבים.

ואף במנהגים שיש להם השלכה גם לבעל, יכולים שניהם להסכים על מנהגי אחיד, כפי שירצו.

[...]

אין צריך לומר שמנהג המתנגד להלכה אין לו שום מעמד, וצריך לבטלו.

במנהגים הנובעים מפסיקה שונה, מי שהוא תלמיד חכם היכול להכריע בין החולקים יפסוק כפי שנראה לו וינהיג כך בביתו, ואם הוא לא מסוגל להכריע אבל יש לו רב מובהק – יעשה כפי הוראתו.

אמנם יש רבנים המקפידים ביותר על שמירת המנהגים העדתיים, והם בדרך כלל עומדים על כך שמנהג הבעל יקבע בכל דבר.

לפענ"ד [=לפי עניות דעתי], יש מקום להקל בדבר זה, כיון שאנו חיים בתקופה של קיבוץ גלויות ויצירת קהילות חדשות, ועדיין לא גובשו מנהגי המקום, ולפיכך ניתן לקבוע מנהגים מחדש.

וכל מנהגי ישראל מכל העדות – יש להם על מה שיסמוכו.

הרב אליהו בקשי דורון

תש"א 1941 – י"ט ניסן תש"פ 2020

בנין אב: תשובות ומחקרים, ירושלים תשס"ב, חלק ראשון, סימן ז

שאלה

כחבר מועצה דתית ביכולתי להשפיע על צביון הקהלה ואבקש תשובה לשאלה עקרונית. ישנה דרישה בזמן האחרון להקמת בתי כנסת שונים בנוסחאות שונות. כמו כן יש מגמה במסגרת הווי

LEVI COOPER I levi@pardes.org.il

דתי ופעילות תורנית, לשחזר מנהגים ומסורות שונות של עדות מסוימות, ויש התעוררות לנושא. מאידך יש הטוענים שרצוי לכוון את הקהלה והמתפללים, למסגרת אחת ולא להנציח את המסורות והמנהגים השונים, רצינו לדעת מה עמדתו בנדון, ואם אפשר לא רק לקבוע לנו פסק הלכה, אלא להסביר את הדברים בהרחבה כדי שאוכל להשפיע בהם על חברי.

תשובה

[...]

עדים אנו לאחרונה לתופעה מרנינה של החייאת מסורת העדות. מסורות מנהגים ונגונים, שנדמה היה שיעלמו עם העבר, חוזרים ומכים שורשים בצבור, וכל עדה משחזרת ומתהדרת במנהגיה ומסורתה. אנשי חנוך שזלזלו בעבר במסורות ומנהגים מעודדים כיום את מסורת העדות. גורמים צבוריים פועלים לשם כך ואף מקצים משאבים לשמור את המורשות השונות. אין ספק שברכה רבה בעצם שמור המסורות והמנהגים לא רק כנכס היסטורי, נכון להנציח ולשלב את היפה והטוב, שבמגוון המסורות והמנהגים ולהופכו לנחלת הכלל.

השאלה היא אם יש לעודד כל עדה בנפרד להמשיך במנהגיה ומסורתה. האם אין בזה כדי להנציח את המסגרות העדתיות, האם אין בזה כדי לעכב את מזוג הגלויות הנכסף.

[...]

א. המקור לשמירת המנהגים כתורת אמך

ידוע הכלל השגור, "מנהג ישראל דין". כל מנהג שהונהג בעם מחייב כהלכה למשה מסיני. [...] את ההגדרה וההבחנה שבין הדין למנהג מוצאים אנו בפסוק שממנו נלמד החיוב לשמירת המנהגים שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ [משלי א, ח] בפסוק הבחנה בין תורת אב לתורת אם. תורת אב הם הדינים והמצוות. ואילו המנהגים והמסורות הוגדרו כתורת אם. [...] כשם שהליכות האם חינוכה המעשי קובעים את דמותו של הבן, לא פחות מצווי האב, כך גם הנוהג המעשי שבחיי האומה, קובע את דמותה של האומה ומחייב כהליכות עולם, כשם שעבודת האם המעשית יוצרת את התא המשפחתי, דרכו מוסר האב את תורתו לבניו, כך גם המנהגים והמסורות שהתפתחו בעם כתורת אם, הם המהוים את המסגרת השומרת את יחודו של עם ישראל ותורתו.

ב. חשיבותם של המנהגים לשמירת מסגרת

[...] מה שמר על יחודו של העם, מה מנע התבוללות ובזכות מה נגאלו, לא מוסר האב שלא נשמר, אלא תורת האם, הלבוש המיוחד שהונהג ללא כל צווי, שפת האם שדברו בה הבנים, המנהגים המיוחדים שנהגו בהם והבדילו אותם מן האומות. הזונח מוסר אב חוטא הוא, ואעפ"כ – ישראל שחטא ישראל, אבל הזונח תורת אם, המשנה שמו לשונו ומנהגו, מוציא עצמו מן הכלל ומאבד את המסגרת וההגדרה היהודית. [...]

תורת האם אינה רק כתוספת לתורת האב, המנהגים והמסורות אינם עוד נדבך נוסף מעל גבי ההלכה. הם למעשה התוכן הפנימי העמוק של קיום ההלכה. בהלכה למשה מסיני נקבעו גדרי המצוות. הבצוע המעשי, התוכן הפנימי והרגש העמוק שבמצוות נוצר על ידי המנהגים, וכיון שעיקר תכלית המצוה אינו בעצם קיומה, אלא ברגשות ובצורה של העושה המתפעל ממנה, כך המנהג והמסורות חשובים לא פחות מגדרי המצוה עצמה. [...]

ג. גדולתה של ההלכה שלא הגבילה צורת המעשה

ההלכה וגדריה שוים לכל [...] אולם בשפת המעשה, המנהגים והמסורות רבים ומגוונים. [...] לכל אדם הדרך משלו להפעיל רגשותיו ולהגיע לתכלית המצוה. רבוי המסורות והמנהגים מאפשר לאדם לקבוע לו את הצורה והדרך הנכונה המתאימה לו לקיום המצוה, כמובן שלא לכל אחד הרשות בידו, ולא כל אדם קובע את הדרך הנכונה לקיום המעשי של המצוה. אולם מנהגים ומסורות שהונהגו בכלל ישראל והוכיחו את עצמם כדרך הרבים הם הדרכים השונות.

נקח לדוגמא את המצוה המרכזית בעבודת ה' – את התפלה, במצוה זו רבו המנהגים, הנוסחאות והנגונים השונים, אותה תפלה שההלכה מחייבת את עם ישראל כולו, נאמרת בצורות רבות ושונות זו מזו. במבט ראשון נראה הדבר כחסרון, כנגע שהגלות והפלוג הנציחו בעם ישראל, אולם כשנתעמק בתופעה נראה שההיפך הוא הנכון. רבוי הצורות והמנהגים מעיד על ערכה וחשיבותה של התפלה, וזו גדולת ההלכה שלא הגבילה את הצורה, הנגון והסדר וקבעה מסמרות רק בעקרונות התפלה, משום שעיקר התפלה היא עבודה שבלב [...] ולבו של אדם מסור בידו. הוא הקובע לעצמו את האוירה המתאימה, את הצורה הנכונה בה יוכל לבטא את עצמו, ואת הנגון המרגש המוכר אל לבו. [...] כשם שיופי הבריאה במגוון צבעיה, כך יופיה והדרה של תפלת עם ישראל במגוון צורותיה ונגוניה, וכיון שהתפילה היא עבודת הרבים, לא כל אדם קובע לו דרכו, אבל המסורות והמנהגים השונים שהוכיחו עצמם כדרך הרבים הם שנקבעו כתורת האם.

[...] נוסח אחיד, בצורה אחידה ובנגון אחיד, תפלה היא, אולם מכהה היא אפשרות הבטוי האישי, ואת הרגשות הפנימיים העמוקים, שצורות רבות להם [...] היופי וההדר הוא דרכי הבצוע בשפת המעשה, מגוונים ומאפשרים את בטוי האישי של האדם, בית כנסת אחד בגנון אחד לכולם, אפשר לקיים בו את חובת התפלה בהלכה, אולם לא יהיה בו כדי לתת לכל אדם לבחור לו את הדרך הנכונה המתאימה לו.

[...] עם קבוץ הגלויות לארצנו נבדלו בתי הכנסת לפי מסורות ונוסחאות שונות של עדות. במבט חיצוני נראה הדבר כהכרח המציאות שהגלות מחייבת, מגוון בתי הכנסת וצורות התפלה היה לפי מנהגי המוצא והעדות. ונראו כהנצחה של עדתיות, כולם קיוו שעם מזוג הגלויות תהיה גם בתפלה שפה אחת ודברים אחדים, ויגיע היום שבכל שכונה וקהלה יהיה בית כנסת אחד השוה לכל נפש. המציאות הוכיחה שדוקא בקהלות שהגלויות נתמזגו והמזוג איפשר תפלה אחידה לכל העדות, בתי הכנסת התפצלו. ובכל קהלה תוססת וגדולה יש מספר רב של בתי כנסת, יש בתי כנסת של מבוגרים בנוסח ישן, ובתי כנסת צעירים בנוסח ישראלי, יש בתי כנסת למאריכים בתפלה ובכבודה, ויש בתי כנסת שבהם התפלה מהירה, יש בתי כנסת של חוגים שונים, וכל אדם מוצא לו את המקום המתאים לו לתפלה. בתי הכנסת אינם מוכיחים ח"ו על פירוד ופילוג, היפה שבהם שכל אדם מוצא לו את המקום המתאים לתפלתו, לא יעלה על הדעת לחייב צברים להתפלל דוקא בבית כנסת הגדול ולשמוע לרנת החזן המסורתי, וכן לא מסתבר לחייב את בני הדור הישן להשתלב במנין צעירים כשהתרגלו שנים לתפלה בדרך אחרת. ברכה רבה במנינים מצומצמים של חוגים שונים, השומרים על מסגרת חברתית ונעם תפלה המתאים להם וזו הדרה של התפלה [...] אחדות האמיתית היא במגוון הצורות והאפשריות [...]

ד. האחדות באה מחזוקו של הפרט ולא מבטולו והגבלתו

[...] היופי בציור הוא לא הצבע האחד, אלא מגוון הצבעים המשתלבים כל אחד בשעורו ובמקומו. היופי שבנגינה הוא לא בטון אחד וכלי אחד, אלא ביצירה המגוונת המתבטאת בכלים שונים ובטונים המשלימים זה את זה, [...] אחדות אין פרושה בטול הפרט, אלא יצירת כלל הבנוי מקבוץ הפרטים המשלימים זה את זה. כך גם חברה המבטלת את יחודו של היחיד והקבוצות שבתוכה, אינה חברה אחידה אלא מוגבלת, ועצם ההגבלה היא היוצרת את המחלוקת והפלוג.

אין חולק שהמטרה הנכספת היא מזוג הגלויות ושבירת המחיצות. אולם אין לזרז מזוג זה על ידי הגבלת המנהגים והמסורות, ובטול הפרטים היוצרים את הכלל. דוקא העמקת המנהגים והמקורות בסוס הפרטים וחזוקם הם חזוקו ואחדותו של הכלל.

קהילות מושלמות המעריכות זה את זה ברבות הימים אף מתמזגות ומתאחדות, אולם כשיש הרגשה של בטול וקפוח התוצאה היא הפוכה, וכלל זה נבחן בראי המציאות. ככל שעדה או חוג מסויים, מרגישים יחודם וגאים בשלמותם, משתלבים הם ותורמים בצורה הנכונה לשלמות ולאחדות, וככל שעדה או חוג מסויים אינו שלם ביחודו ואינו גאה בלשמותו, אינו משתלב בחברה ואינו מתמזג בה.

על כן נראה לי שיש לעודד את בניית בתי הכנסת השונים וליחד את החוגים למיניהם לצורך הכלל, לאפשר לעם ישראל לשכן לשבטיו במנהגיו וגווניו השונים, תוך שמירה על הסדר הנכון ועל השלמות האמיתית הבנויה מאחדות שלמה.